

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

444

321
4-62

РМБ. 10
1906

27
Հայրենի
Գրադարան

3.

15 JAN 2010

Բ. Ր Ա. Գ Ի Ն

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ

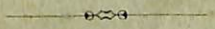
Ե Ի

ՊԵՏԱԿԱՆ ՋԵԻԵՐԸ

Թարգմ. Մ.

(100)

321
Ղ-14

ՔԻՆՆ Է 5 ԿՈՊ.

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

ԵՐԵՎԱՆԻ ԸՆԿ. ՄԱԿԱՐԻԱՆ ԳՈՂ. №15
1906 (167)

321
14-62

ՀԻՑ ԿԱՄ 55

26 SEP 2006

Բ. Բ Ա Գ Ի Ն *Հերեցաւե
Քոչաւե.*

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ

Ե Ի

ՊԵՏԱԿԱՆ ՉԵԻՆԸ

Թարգմ. Մ.

Սպարան «ՀԵՐԵՑԱՎԵ» ԸՅԻ Փարսիան փող. № 15
1906 (167)

22 MAY 2013

432 8 9

153277

27022-d.2

(5960-57)

4036-2002

I

Կար ժամանակ, երբ մեզանում (Ռուսաստանում) ժողովուրդը շատ քիչ էր հետաքրքրում քաղաքական հարցերով: Նա լուռ ու մունջ տանում էր այն բոլորը, ինչ-որ անհամբոյր կեանքը բերում էր իրան. նա անտրտունջ հպատակում էր իշխանաւորների բոլոր պահանջներին, մխիթարելով այն աշխարհում հարիւրապատիկ վարձատրելու յոյսով: Բազմադարեան ըստրկութիւնը, համարեա կատարեալ տգիտութիւնը, սուկալի և անելանելի խեղճութիւնը սպանում էր նրա մէջ եղած կենդանի ոգին, ոչնչացնում էր նրա բոլոր ձգտումները դէպի լաւագոյն կեանքը: Հասկանալի է, որ այն ժամանակ ժողովուրդը չէր կարող մեծ հետաքրքրութիւն ցոյց տալ դէպի հասարակական հարցերը: Սակայն այդ անցեալը արդէն վաղուց և անդառնալի կերպով գլորեւել է դէպի յաւիտենականութիւն: Այժմ ազգաբնակչութեան լայն խաւերը զարթնել են գիտակցական կեանք վարելու համար և աշխատում են ինքնուրոյն կերպով ըմբռնել ներկայ պատմական մոմէնտի բարդ խնդիրները: Իրանց շահերը միահամուռ ոյժերով պաշտպանելու համար նրանք արդէն խմբւում են զանազան քաղաքական կուսակցութիւնների շուրջը: Բայց դա այնքան էլ հեշտ չէ: Որպէսզի կարելի լինի գի-

տակցաբար և անսխալ կերպով ընտրել այն կուսակցութիւնը, որը իսկապէս պաշտպանում է յարող անհատի դասակարգի շահերը, պէտք է լաւ գիտենալ, թէ ինչ է պահանջում ամեն մի կուսակցութիւն, որոնք են նրա մօտալուտ խնդիրներն և հեռուոր նպատակները: Պէտք է լաւ գիտենալ, թէ ազգաբնակութեան որ խաւերի վրայ է յենում կուսակցութիւնը, երբ իրան այս կամ այն նպատակ է դնում, և որ դասակարգի շահերն է պաշտպանում նա իր կուր մէջ: Քաղաքական կուսակցութիւնները, նամանաւանդ բուրժուական կուսակցութիւնները, յաճախ զարգարում են գեղեցիկ ֆրազներով և յայտարարումներով ու դիտմամբ հրապուրիչ հմայքներ են ցուցանանում, որպէսզի անգիտակից մարդկանց կարողանան իրանց կողմը գրաւել, և շատ սնգամ նրանց յաջողում է այդ խաղը, մանաւանդ ժողովրդի ստոր խաւերի հետ: Ամեն մի կուսակցութիւն շահագրգռած է, որ իր կազմի մէջ որքան կարելի է շատ մարդ ունենայ: Իսկ որովհետև ազգաբնակութեան մեծամասնութիւնը կազմում են աշխատաւոր դասակարգերը, ուստի բնական է, որ կուսակցութիւնները առանձնապէս աշխատում են նրանց դուր գալ, յոյս դնելով նրանց տգիտութեան վրայ: Յաճախ նրանք իրանց դրօշակի վրայ գրում են ժողովրդի մէջ ընդհանրացած պահանջներ, բայց միայն նրա համար, որ հէնց դէպքը բերած տեղը դաւաճանեն և՛ դրօշակին և իրանց խոստումներին: Բուրժուական կուսակցութիւնները այլ կերպ չեն էլ կարող վարել: Ախր, ունեւոր դասակարգերը ազգաբնակութեան չնչին մասն են կազմում և, երբ առանձնացած են նրանք ու մենամենակ կազմակերպւած, չեն կարող երկրի բազդի վրայ ազդող մի պատկառելի ոյժ ներկայացնել: Հարուստ դասակարգի ամբողջ ոյժը կայանում է նրանում, որ

թէ քաղաքի և թէ գիւղի չքաւորութիւնից դուրս եկած միլիոնաւոր բանւորութիւնը կախումն ունի նրանից և, քիչ գիտակցող ու քիչ կազմակերպւած լինելու պատճառով, հպատակում է նրա բոլոր պահանջներին: Վերջապէս, ունեւոր դասակարգի տրամադրութեան տակ են գիտութիւնը, լուսաւորութիւնը, քաղաքական մեծ փորձառութիւնը, որոնց շնորհիւ նա կարողանում է հեշտութեամբ խաբել սւեր սպիտակից հազիւ ջրկող բանւորի և անգրագէտ գիւղացու: Եւրոպայի բոլոր երկրներում նա լայն չափով օգտւել է և դեռ ևս օգտւում է վերոյիշեալ առաւելութիւններից: Բոլորովին այլ է այն կուսակցութիւնների բանը, որոնց նպատակն է պաշտպանել ժողովրդական ստոր խաւերի, չունեւորների, մի խօսքով պրօլետարիատի շահերը: Նրանք արդէն կարիք չունեն խաբելու կամ ժողովրդական բարեկամների շորեր հազնելու, որպէսզի կարողանան շատ կողմնակիցներ գրաւել դէպի իրանց շարքերը: Նրանք շահագրգռած չեն ժողովրդի տգիտութեան և անգիտակցութեան մէջ, այլ ընդհակառակը, հէնց իրանք են աշխատում, որ ժողովրդի մէջ լայն կերպով տարածեն քաղաքական գիտելիքներ և լայն չափերով զարգանայ ինքնուրոյնութեան և ինքնագործութեան ոգին: Հակառակ բուրժուական կուսակցութիւնների, որոնք ճգնում են ապացուցանել, թէ իրանք արտայայտիչ են ամբողջ ազգի շահերի, բանւորական կուսակցութիւնը շարունակ ցոյց է տալիս, որ ազգաբնակութեան մէջ գոյութիւն չունեն բոլոր դասակարգերի շահեր, որ կապիտալիստների և բանւորների, հողատէրերի և գիւղական չքաւորութեան շահերը խստիւ հակադիր են և ոչ մի դէպքում չեն կարող միեւնոյն կուսակցութեան ձեռքով պաշտպանւել, որ պերճախօս բուրժուաների բոլոր խօսակցութիւնները միայն ու միայն կեղծ խօսքեր են և

գեղեցիկ Ֆրադներ, որպէսզի բանւոր դասակարգը հանեն իր միակ ուղիղ ճանապարհից, որ է կազմակերպւել իբրև անկախ կուսակցութիւն:

Հասկանալի է, որ քաղաքական կեանքի այս կամ այն հարցը վճռելիս, իւրաքանչիւր կուսակցութիւն իւր լուսարանութիւն է տալիս: Այդ լուսարանութիւնը կախած է այն դասակարգի շահերից, որի պաշտպան հանդիսանում է կուսակցութիւնը: Բայց արի տես, որ իւրաքանչիւր կուսակցութիւն աշխատում է ապացուցանել, որ մենակ ինքն է արտայայտում ժողովրդի էական կարիքները և այդ կարիքներին ամենալաւ վճիռ տւողը ինքն է ու ինքը: Ուղղակի հաւատալ այդ հաւաստիացումներին, ի հարկէ, չէ կարելի: Պէտք է ամեն անգամ մանրամասնօրէն քննել, թէ արդեօք այս և ոչ թէ մի ուրիշ պահանջն է, այս և ոչ թէ մի ուրիշ ծրագիրն է համապատասխանում աշխատւոր ժողովրդի շահերին: Այս գրքոյկում մենք կանգ կառնենք մի շատ կարևոր հարցի վրայ, որին զանազան կուսակցութիւններ զանազան պատասխան են տալիս: Տեսնենք, թէ նրանցից որն է արդար ու ճշմարիտ, ով է տալիս մի այնպիսի պատասխան, որ ամենաճիշտ կերպով բաւարարութիւն տայ ժողովրդական սուտար խաւերի շահերին: Հարցը հետեւեալն է՝ ո՞րոնք են պետական կեանքի ամենալաւ ձևերը, պետական կազմի ո՞ր հիմունքներն համար պէտք է մտնուէն: Պահպանողական կուսակցութիւնը, որ բաղկացած է չինոֆիլիներից և խոշոր կաւաճատէր-ազնւականներից, պաշտպանում է միահեծան միապետութիւնն, իբրև միակ ձև, որ համապատասխանում է ողոսաց կեանքի աւանդական ըսկըզբունքներին և բղխում է ողոս ժողովրդի ամբողջ հոգեկան կազմաւծքից: Ամեն տեսակ ազատամիտ կուսակցութիւն, որ առհասարակ բաղկացած է լինում ու-

նետր դասակարգերի—արդիւնագործական և գիւղական բուրժուազիայի—կողմնակիցներից, պնդում է, որ կառավարութեան ամենանպատակալարմար ձևը սահմանադրական միապետութիւնն է, այսինքն ժողովրդական ներկայացուցչութիւնով սահմանափակւած միապետութիւնը: Բանւորական կուսակցութիւնն էլ իր կողմից յայտարարում է, որ աշխատւոր ժողովրդի լայն խաւերի շահերը պահանջում են ձեռք բերել մի այնպիսի քաղաքական կազմ, որտեղ պետութեան ամբողջ իշխանութիւնը անբաժան գտնւէր ամբողջ ժողովրդի ձեռքում,—ուսովաւարական հասարակապետութիւնն է այդպիսի կազմը: Որպէսզի պարզ ու հասկանալի լինի, թէ որն է նրանցից արդարը, մօտից տեսնենք, թէ ինչ է ներկայացնում մեր թւած կառավարութեան ձևերից իւրաքանչիւրը և ում շահերի պաշտպան են հանդիսանում նրանք:

II

Միահեծան միապետութիւն է այն պետական կազմը, որտեղ ամբողջ իշխանութիւնը կենտրոնացած է ժառանգական միապետի ձեռքում: Դեռ ժԸ դարում կառավարութեան այս ձևը տիրապետում էր Եւրոպայի բոլոր պետութիւնների մէջ, բայց ժԸ դարի վերջերին և ժԹ դարի առաջին կիսին տեղի ունեցած յեղափոխական փոթորիկներից յետոյ, նա մնաց միայն Ռուսաստանում և Թիւրքիայում: Միահեծան միապետութիւնների մէջ պետութիւնը և միապետի անձնաւորութիւնը իբար են ձուլւած, միմիայն նա, միապետն է հանդէս գալիս ամբողջ ազգի անունից, անսահման կերպով տնօրինում նրա բաղբը, պատերազմ յայտարարում, խաղաղութեան դաշն կապում, օրէնքներ հաս-

տատում, հարկեր դնում և այլն և այլն: Թէ օրէնս-
դրական, թէ կատարողական իշխանութիւնն նրանից է
բղխում: Նա կատարելագէտ ազատ է իր գործողու-
թիւնների մէջ, նրա կամքը օրէնք է բոլոր հպատակ-
ների համար: Ի հարկէ, միապետը որոշ դէպքերում—
կամ, եթէ ցանկանում է, շարունակաբար—կարող է
ազգաբնակութեան այս կամ այն խաւերից խորհուրդ
հարցնել. բայց ոչ ոք նրան չէ կարող պարտաւորա-
ցնել, որ համաձայնի իր յայտնած կարծիքի հետ:

Ի հարկէ, ոչ մի միապետ չէ կարող ինքնուրոյն
կերպով վճռել ժամանակակից պետական կեանքի ան-
թիւ ու անհամար խնդիրները: Հին ժամանակներում, երբ
գոյութիւն չունէին հիմիկւայ նման մեծ պետութիւն-
ներ, երբ առանձին-առանձին ցեղեր ապրում էին ան-
կախ և առանձնացած, իշխանը կամ ցեղապետը կարող
էր անձամբ միջամտել իր բոլոր ցեղակիցների գործե-
րում: Նա և՛ կառավարում էր, և՛ դատում, և՛ զինա-
վարժութիւն սովորեցնում, և, հարեան ցեղերի հետ
պատերազմելիս, գլխաւոր առաջնորդի դեր կատարում:
Այժմեան պետութիւնների մէջ, որտեղ ահագին տա-
րածութեան վրայ ապրում են տասնեակ միլիօնաւոր
բնակիչներ, ի հարկէ, չէ կարող նոյնը լինել: Միա-
պետը իր կամքի անմիջական կատարումը յանձնում է
մերձաւոր չինօֆիկներին, և իսկապէս սրանք են որ
կառավարում են երկիրը: Այսպէս, օրինակի համար,
մեզսնում (Ռուսաստանում) օրէնքներ հրատարակելու
համար աւագ չինօֆիկներից կազմւում է Պետական
Խորհուրդ: Այդ Խորհրդի անդամները նշանակւում են
միապետի ձեռքով: Նրանք քննում են բոլոր օրինա-
գծերը, պետական ելեմտի նախահաշիւը և ներկայա-
ցնում են կայսրին ի հաստատութիւն: Նրանց որոշու-
մները պարտադիր չեն, որովհետև, եթէ կայսրը չը հա-

մաձայնի նրանց կարծիքի հետ, այդ դէպքում օրինա-
գիծը օրէնք չի դառնայ: Բրօք, ի հարկէ, միապետը
համաձայնում է չինօֆիկներին կազմւած օրէնսդրա-
կան հիմնարկութեան կարծիքի հետ, որովհետև նա
հնարաւորութիւն չունի անձամբ մտնել հրատարակե-
լիք օրէնքների մանրամասների մէջ, հնարաւորութիւն
չունի անձամբ քննել բոլոր առաջարկւող օրինագծերը:
Միապետին փնում է միմիայն ստորագրել: Այդպիսի
միապետի ինքնակալութիւնը անպայման կերպով
փոխւում է չինօֆիկների ինքնիշխանութեան: Վեր-
ջինս առանձնապէս արտայայտւում է կատարողական
իշխանութեան մէջ: Չէ որ, բացի օրէնքներ հրատա-
րակելուց, միապետը պէտք է հոգս քաշի և նրանց
կատարման, իրագործման համար: Եւ նա կատարողա-
կան իշխանութեան գլուխ է կարգւում մինիստրների և
ուրիշ չինօֆիկների, որոնք պարտաւոր են կառավա-
րել երկիրը հաստատւած օրէնքների հիման վրայ: Այդ
մինիստրները նշանակւում են աւելի ստոր չինօֆիկներ,
վերջիններս՝ իրանցից փոքր չինօֆիկներ և այլն,
կազմւում է չինօֆիկների մի ահագին բանակ, որոնք
իրանց իշխանութիւնը ստացել են միապետից և գոր-
ծում են նրա անունից: Չինօֆիկների այդ բանակը
կոչւում է բւերօկրատիա: Միապետը չէ կարող ան-
ձամբ հսկել չինօֆիկներին, և զրա համար նա նշա-
նակում է նոր չինօֆիկներ, առաջին չինօֆիկներին
վերահասութիւն անելու համար, և այսպէս անվերջ:
Իսկապէս, ի հարկէ, ոչ մի վերահասութիւն չը կայ, և
իւրաքանչիւր չինօֆիկ իր խելքին փչածն է անում:
Եթէ որևէ չինօֆիկ խախտում է օրէնքը, այդ դէպքում
արդարադատութիւն պէտք է սպասել վերստին չինօֆ-
իկներից, որովհետև միահեծանութեան մէջ (արսօլիւ-
տիզմ) դատական իշխանութիւնն էլ գտնւում է նրանց

ձեռքում: Մի խօսքով միահեծան միապետութեան մէջ չինոքնիկը ամեն ինչ է. նա է որ գրում է օրէնքները, նա է որ գործադրում է կեանքի մէջ, հէնց նա էլ պատժում է իր հրատարակած օրէնքները դէմ մեղանշողներին: Այսպիսի կազմը անպայման պէտք է փոխւի բիւրօկրատիայի ամենակալութեան, և իրօք նա փոխւում էլ է ամեն տեղ:

Իսկ ժողովրդի իրաւունքների մասին միահեծան միապետութեան մէջ խօսք էլ չի կարող լինել: Բացի այն հանգամանքից, որ ժողովուրդը կատարելապէս հեռացնում է օրէնսդրութեան և կառավարութեան մէջ մասնակցութիւն ունենալուց, նա միահեծանութեան (արսօլիւտիզմ) մէջ չէ վայելում և այնպիսի տարրական քաղաքացիական իրաւունքներ, ինչպէս են՝ խօսքի, մամուլի, ժողովների, ընկերակցութիւնների ազատութիւնները, անձի անձեռնմխելիութիւնը և այլն: Իսկ էլ շատ հասկանալի է: Ախր, եթէ զոյութիւն ունենար խօսքի և մամուլի ազատութիւնը, կը մերկանար չինոքնիկների ինքնակալութիւնը, անպայման բոլորի առաջ կը բացւէր բիւրօկրատիայի տիրապետութեան անպէտքութիւնը, և ափ-աշկարայ կերպով կը քարոզւէր լաւագոյն կեանքի անհրաժեշտութեան մասին, իսկ այս բոլորը վերջ ի վերջոյ կը տանէր դէպի ոչնչացում չինոքնիկների անկօնտրօլ իշխանութեան: Եթէ ժողովուրդը իր կարիքների մասին մտածելու և ամեն տեսակ ընկերակցութիւններ կազմելու համար ազատ կերպով հաւաքւելու իրաւունքն ունենար, շատ շուտով ամբողջ երկիրը կը ծածկւէր ընկերակցութիւնների խիտ ցանցով, ընկերակցութիւնների, որոնց նպատակը կը լինէր բարելուել ժողովուրդի վիճակը և, հետեւաբար, ամենից առաջ, ոչնչացնել մեծ ու փոքր չինոքնիկների անկօնտրօլ կառավարումը: Նոյնը պէտք է ասել և

միւս ազատութիւնների մասին: Բիւրօկրատիան այդ շատ լաւ գիտէ և այդ պատճառով ամբողջ ոյժով կը քուլում է այն բոլոր փորձերի դէմ, որ ժողովուրդը անում է իր իրաւունքները ընդլայնելու համար:

Ո՛ւմն է ձեռնտու այս քաղաքական կազմը:

Ամենից առաջ հասկանալի է, որ ինքը պետութեան գլուխն է, որ շահագրգռած է ամբողջ իշխանութիւնը իր ձեռքում պահելու և երկրի բաղդը անկօնտրօլ կերպով տնօրինելու մէջ. նրանից յետոյ չինոքնիկութիւնը, բիւրօկրատիան է միահեծանութեան պաշտպան հանդիսանում: Ինչպէս վերը ասւած էր, իսկապէս քա է երկրի տէրը, անպատիժ անում է, ինչ-որ կամենում է, անարգել ծախսում է ժողովրդական փողերը, սխտեմատիքաբար թալանում է գանձարանը, մի խօսքով կատարեալ տէր է: Միահեծանութեան ժամանակ իշխանաւորները ամենագոր են և ամենակարող, իսկ ժողովուրդը ընկճւած է, տղէտ և ստրկօրէն ձնչւած: Ո՛վ կուզենար զրկւել այսպիսի արտօնեալ դրութիւնից:

Միահեծանութեան կողմնակից են և խոշոր հողատէրերը, ազնւականները, խոշոր փողատէրերը և միւս սրանց նման ազաններ, որոնք կարող են ամեն տեսակ կազմում, մանաւանդ պրիկազների կազմում, լաւ ապրել: Սրանք են, որ իրանց ձեռքում պահում են ամենագոր չինոքնիկների: Կաշառքների միջոցով անել են տալիս, ինչ-որ ուզում են: Ձեռնտու պայմաններով իրանց փողերը փոխ են տալիս գանձարանին, թոյլտուութիւն են ստանում երկրի համար կործանիչ, բայց իրանց համար շահաւէտ ձեռնարկութիւնների համար, պետութիւնը մղու-տանում են դէպի զանազան աւանտիւրաներ (ինչպէս կօրէական կօնցէսսիան էր, որ կործանիչ ու խայտառակ պատերազմով վերջացաւ). վերջնում են արքունական կապալներ (փողբախներ) և

աշխատում են նախօրօք կաշառած շինութիւնների հսկողութեան ներքոյ և այլն: Ի հարկէ, այդպիսի պարտններին ձեռնառու է ամենակալ բերօրատիայի պահպանումը, և նրանք վերջինիս հետ միասին ձգտում են ինչ գնով էլ լինի պահպանել գոյութիւն ունեցող կազմը: Հասկանալի է, որ այսպիսի կառավարութեան հետևանքը լինում է՝ երկրի կատարեալ քայքայում, կամայականութեան և բռնութեան տիրապետութիւն, բացակայութիւն դէպի վաղան օրը ունեցած վստահութեան, կատարեալ անշարժութիւն բոլոր գործերի մէջ, ազգաբնակչութեան ամենատարրական կարիքների անտես անելը և նրա մէջ երևացած ինքնագործութեան բոլոր արտայայտումների խեղդումն: Մրանից, ի հարկէ, նախ և առաջ կեղեքում են ազգաբնակչութեան չունեոր դասակարգերը, որովհետև հարուստն և ունևորը միշտ կարող է մի կերպ յարմարութիւն ստեղծել և միջոցներ ձեռք բերել իր կարիքներին բաւարարութիւն տալու համար, այլ և օգնութիւն ստանալ կառավարութիւնից բանւորներին փառաւորապէս շահագործելու և ի հաշիւ նրանց հարստանալու:

ժողովրդին բոլոր քաղաքական իրաւունքներից զրկելով, և բանւորներից հիւթեր քամելու ժամանակ ունեոր դասակարգերին օգնելով, միահեծանութիւնը բանւորներին հնարաւորութիւն չէ տալիս իրանց իրաւունքները պաշտպանելու, և խստիւ պատժում է ամեն մի փորձ, որ բանւորութիւնը անում է դասակարգային կոխ մղելու համար: Այսպիսի կազմը, ի հարկէ, ձեռնառու չէ ստոր խաւերին, և բանւոր դասակարգը պէտք է վճռականապէս մաքսուէ նրա դէմ:

III

Մահմանադրական միապետութիւնը պետական

կազմակերպութեան ամենատարձած ձևերից մէկն է արևմտեան Եւրոպայում: Նա անցողական մի աստիճան է միահեծանութիւնից (ռամկավարութեան ըսկըզբունքի բացասումն) դէպի ռամկավարական հասարակապետութիւնը (իսկական ռամկավարութիւն): Պետական իշխանութիւնն այդտեղ բաժանւած է միապետի և ժողովրդական ներկայացուցչութեան միջև: Թէ իշխանութեան որ մասն է մնում առաջնի ձեռքին և որը անցնում ժողովրդի ձեռքը, կախած է այն հանգամանքից, թէ սրբան յաջող է եղել ժողովրդի քաղաքական ազատութեան համար մղած կռիւրը: Այսպէս, օրինակի համար, Գերմանիայում և Աւստրիայում կայսրները պահպանել են այսպիսի մի իշխանութիւն, որ շատ անգամ կառավարում են առանց ժողովրդական ներկայացուցիչների գիտութեան և կամ նոյն-իսկ ընդդէմ նրանց կամքի, այն ինչ Անգլիայում, Բէլգիայում, որտեղ կառավարութեան ձեռ նոյնպէս սահմանադրական է, բարձրագոյն իշխանութիւնը կենտրոնացած է պարլամենտի ձեռքում, իսկ թագաւորը միայն հնազանդօրէն ստորագրում է իրան առաջարկուող օրէնքները: Սօսելով սահմանադրական միապետութեան մասին, մենք չենք շօշափելու այն խնդիրը, թէ իւրաքանչիւր երկրում ինչ ձևերով է արտայայտում նա, այլ կանգ կը առնենք միայն կառավարութեան այդ ձևին յատուկ յատկանիշների վրայ:

Իւրաքանչիւր պետութեան մէջ իշխանութիւնը բաժանւած է երեք մասի՝ օրէնսդրական, կատարողական և դատական: Օրէնստրական իշխանութիւնը, ինչպէս ցոյց է տալիս ինքը խօսքը, կայանում է ամբողջ ազգաբնակչութեան և պետական բոլոր հիմնարկութիւնների համար պարտադիր կանոններ և օրէնքներ մշակելու մէջ: Իսկապէս նա է վճռում երկրի

բազմը, որի ձեռքին գտնուում է օրէնսդրական իշխանութիւնը, որովհետեւնա է որոշում ազգաբնակչութեան առանձին անհատների կամ դասակարգերի իրաւունքներն ու պարտականութիւնները, նշանակում է հարկեր, բաշխում է եկամուտներ, որոշում է պաշտօնեաների իշխանութեան սահմանները և այլն: Բայց բաւական չէ օրէնքներ մշակել, նրանց պէտք է և իրագործել կեանքի մէջ: Այն իշխանութիւնը, որ ի կատար է ածում օրէնքները և հսկում նրանց ճշգրիտ կատարման վրայ, կոչւում է կատարողական իշխանութիւն: Այս իշխանութիւնը պէտք է խստիւ անջատւած լի օրէնսդրականից: Օրինակի համար, երբէք չէ կարելի հարկեր նշանակելը և հաւաքելը միևնոյն մարդկանց յանձնել: Հարկահանը միայն օրէնսդրի կամակատարն է և երբէք չէ կարող այդ կամքը փոխել կամ կամայականօրէն բացատրել: Միահեծան միապետութեան մէջ, որտեղ թէ օրէնսդրական և թէ կատարողական իշխանութիւնները կենտրոնացած են միապետի ձեռքում, իսկ իրապէս գտնուում չինովնիկների ձեռքին, վերջիններս որևէ օրէնքի կատարման ժամանակ հանդիպած առաջին անյարմարութեան դէպքում կամ փոխում են նրան, քմահաճօրէն բացատրելով կամ ուզողակի ոչնչացնում են շրջաբերական կարգադրութեամբ: Կատարողական իշխանութիւնն իր գործողութիւնների մէջ պէտք է լիովին ստորադրւի օրէնսդրական իշխանութեան որոշումներին: Միանգամայն առանձին պէտք է լինի և դատական իշխանութիւնը, որ պատժում է օրինազանցութեան համար: Նա պէտք է կատարելապէս անկախ լինի և բաւականաչափ հեղինակութիւն վայելէ ազգաբնակչութեան աչքում: Ռամկավարական երկիրներում՝ այսինքն այն երկիրներում, որտեղ ինքը ժողովուրդն է մտնում բո-

լոր պետական գործերը՝ իշխանութեան այս 3 տեսակները բոլորում են մի աղբիւրից—ժողովրդից և տարբերում են միայն նրանով, որ ի կատար են ածում առանձին-առանձին հիմնարկութիւնների միջոցով: Օրէնսդրութիւնը գտնուում է կամ անմիջապէս ժողովրդի ձեռքում կամ նրա ներկայացուցիչների ձեռքին պարլամենտում. կատարողական իշխանութիւնը գտնուում է պարլամենտից ընտրւած և պարլամենտի առաջ պատասխանատու մինիստրութեան ձեռքում, իսկ դատական իշխանութիւնը՝ ժողովրդից ընտրւած երդեալների անկախ դատարանի ձեռքում:

Տեսնենք, թէ ինչպէս են բաժանուում այս իշխանութիւնները սահմանադրական միապետութեան մէջ: Նախ և առաջ դիմենք օրէնսդրական իշխանութեանը: Բոլոր սահմանադրութիւնների մտքով, իւրաքանչիւր օրինագիծ օրէնք է դառնում միայն այն ժամանակ, երբ ընդունւում է ժողովրդական ներկայացուցիչների օրէնսդրական ժողովարանի (պարլամենտի) կողմից և երբ ստորագրւած է միապետի ձեռքով: Դա նշանակում է, որ եթէ ժողովրդական ներկայացուցիչները անհրաժեշտ են գտնում փոխել մի որևէ հին օրէնք, ոչնչացնել հարկեր, մեծացնել ազգաբնակչութեան այս կամ այն խւանքի իրաւունքները և այլն, իսկ միապետը նրանց հետ համաձայն չէ, այն ժամանակ ամեն ինչ մնում է առաջւայ պէս: Միապետի ձայնը հաւասարում է ամբողջ ժողովրդի ձայնին, և ամբողջ օրէնսդրական իշխանութիւնը բաժանուում է երկու ժասի՝ կէսը տրւում է ժողովրդին, իսկ կէսը մնում է միապետին: Բայց շատ երկիրներում, բացի ժողովրդական ներկայացուցիչների պալատից, կայ և մի երկրորդ պալատ, որ կազմւած է ունեւոր դասակարգերից՝ տոհմական ազնւականներից, կապիտալիստներից և կալ-

ւածատէրերից: Այս երկրորդ պալատը ունի նոյն իշխանութիւնը, ինչ-որ առաջինը, այսինքն առանց նրա համաձայնութեան ոչ մի օրէնք չէ կարող ընդունել: Այսպիսով, իշխանութիւնը արդէն ոչ թէ երկու, այլ երեք մասի է բաժանուում՝ $\frac{1}{3}$ միապետին, մէկ երրորդը ունևոր դասակարգին և միայն մէկ երրորդը ամբողջ ժողովրդին (որտեղ ներկայացրևած են լինում և ունևոր դասակարգերը): Այսպիսի պարագաներում, ի հարկէ, շատ թոյլ է լինում ժողովրդի ազդեցութիւնը օրէնսդրութեան վրայ, մինչդեռ միապետի և ունևոր դասակարգերի ազդեցութիւնը ուժեղ է արայայտուում: Եթէ ուշադրութեան արժանք և այն հանգամանքը, որ կառավարութիւնը և ունևորները մեծ մասամբ ջերմ բարեկամներ են, ապա հասկանալի կըլինի, որ այդպիսի կազմում օրէնքներ հաստատող իսկապէս ոչ թէ ժողովուրդն է, այլ նրանք, որոնք ամենից քիչ կարող են ժողովրդական շահերի ներկայացուցիչ հանդիսանալ, դա թագի դաշնակցութիւն է բուրժուազիայի հետ: Մի քանի սահմանադրական երկիրներում ունևոր դասակարգերը աւելի ևս առաջ են գնում՝ նրանք հասել են մի այնպիսի վիճակի, ուր ժողովրդական ներկայացուցիչների պալատը ընտրուում է ոչ թէ ամբողջ ժողովրդի ձեռքով ընդհանուր, հաւասար, ուղղակի և գաղտնի ընտրողական իրաւունքի հիման վրայ, այլ միայն նրանց ձեռքով, որոնք ունեն կայքային ցենդ, այսինքն մի որոշ սեփականութիւն: Մրա հետևանքը լինում է այն, որ այդպիսի երկրներում ստորին պալատն էլ (սովորաբար այսպէս է կոչում ժողովրդական ներկայացուցիչների պալատը) բացառապէս կազմուած է լինում ունևոր դասակարգերի ներկայացուցիչներից: Այսպիսի հիմքերի վրայ են կառուցուած և մեր Պետական Դումայի ընտրութիւնները՝

4036 - 2002

(15-0965)

այնտեղ ներկայացուցիչ կարող են ուղարկել միայն տանտէրերը, վաճառականները, գործարանատէրերը, հարուստ վարձարնակները (կենտոնները) և գիւղական վոյստի ժողովները, վերջիններս կազմուում են հողատէրերից, ընտրուած մէկ-մէկ իւրաքանչիւր տասն տնից: Վատարելապէս զրկուած են մասնակցութեան իրաւունքից (և այն էլ մի այնպիսի ոչ-մի իրաւունք չունեցող «օրինախորհրդակցական» հիմնարկութեան մէջ, ինչպէս մեր Դուման է) բոլոր ֆաբրիկային և գիւղական բանւորները, մանր քաղաքացիութեան մեծ մասը, ժողովրդի սրտին ձօտիկ և աշխատաւոր ինտելիգենցիան՝ զեմստվոյական ուսուցիչներ, բժիշկներ, ստատիստիքներ և այլն, սեփական կալուած չունեցող բոլոր չափահաս գիւղացիք, գիւղական տանտէրերի $\frac{6}{10}$ մասը և շատ ուրիշները: Հասկանալի է, որ այսպիսի Դուման միայն ունևոր դասակարգերի շահերի արտայայտիչը կարող է լինել: Աւստրիայի և Պրուսիայի ընտրութիւնները սարքուած են այնպիսի հիմքերի վրայ, որ ժողովրդի չնչին մասը նոյնքան պատգամաւոր է ուղարկում, որքան և սոււար մեծամասնութիւնը: Այսպէս, օրինակի համար, Պրուսիայում ազգաբնակչութիւնը բաժանուում է խմբերի՝ առաջին խմբի մէջ մտնում է ազգաբնակչութեան $\frac{40}{100}$ -ւրը, ամենահարուստ և ականաւոր մարդկանցից, երկրորդի մէջ՝ $\frac{12}{100}$ -ւրը, սովորական հարուստներից, վերջապէս երրորդի մէջ՝ մնացած ազգաբնակչութիւնը— $\frac{84}{100}$ -ւրը Այդ խմբերից իւրաքանչիւրը հաւասար թւով ներկայացուցիչներ ունի լանդտագում (այսպէս է կոչում պարլամենտը Պրուսիայում): Այսպիսի սիստեմն է տիրում Սաքսոնիայում, Ռումինիայում և մի քանի ուրիշ երկիրներում: Անկախ նոյն իսկ այն բանից, թէ ինչպէս է ստեղծուում ժողովրդական ներկայացուց-

չութիւնը, սահմանադրական միապետութիւնների մէջ, մանաւանդ, երբ գոյութիւն ունի երկրորդ պալատը (համարեա ամեն տեղ կայ), ժողովրդին պատկանում է օրէնսդրական իշխանութեան միայն երրորդ մասը, այն ինչ մնացած իշխանութիւնը կենդրոնացած է միապետի և բուրժուազիայի ձեռքում:

Բայց սահմանադրական երկիրներում միապետը յաճախ, յենեկով իրական ոյժի (նրա ձեռքին են և՛ զօրքը և՛ բիւրօկրատիական ամբողջ մեխանիզմը) և այն նանգամանքի վրայ, որ ինքն է պետութեան գերագոյն գլուխը, բոլորովին ինքնազուլի կերպով վրձնում է այն հարցերը, որոնց վերաբերմամբ նա յոյս չունի իր կառավարութեան համար ցանկալի պատասխան ստանալ պարլամենտից: Այդպիսի բոլոր քայլերը ի հարկ է, բացատրում են «ծայրայեղ կարիքով», «բացառիկ հոնգամանքներով» և այլն: Աւստրիայում օրինակի համար, գոյութիւն ունի սահմանադրութեան մի յօդւած (§ 14), որ ասում է, թէ ծայրայեղ անհրաժեշտութեան դէպքում, երբ հարկաւոր է այնպիսի կարգադրութիւններ անել, որոնց համար պահանջում է պարլամենտի համաձայնութիւնը, իսկ պարլամենտը չէ գումարում, ահա այդ ժամանակ կայսրը իրաւունք ունի ուկազ (հրագանգ) հանելու, մինչստրութեան պատասխանատուութեամբ, եթէ միայն այդպիսի հրագանգով փոփոխութեան չեն ենթարկւում սահմանադրութեան հիմնական դրութիւնները, երկար ժամանակով չէ ծանրաբեռնում պետական գանձարանը, չէ ֆլասում պետական հարստութիւնը: Եւ որովհետեւ պարլամենտի գումարման և արձակման իրաւունքը պատկանում է կայսրին, ուստի, երբ դժար է լինում ժողովրդական ներկայացուցիչներից թոյլտուութիւն ստանալ իր ցանկացած օրէնսդրական կարգադրութեան համար, այդ

դէպքում կայսրը կարող է արձակել նրանց և արտակարգ հրահանգով հասնել այն բանի, որին չէր կարելի պարլամենտի միջոցով հասնել: Աւստրիական կառավարութիւնը շատ յաճախ է դիմել այդ միջոցին և բազմաթիւ հարցերում զէրօյի է հասցրել ժողովրդական ներկայացուցիչների իրաւունքը: Իշխանութեան Չ ազդիւրի գոյութիւնը միշտ առաջ կը բերի իրաւունքների այսպիս խախտումն այս կամ այն կողմից. բայց, քանի որ սահմանադրական երկիրներում զօրքը և չինօֆլեիկները բանակը գտնւում է միապետի ձեռքում և ունենոր դասակարգերն էլ նրան են աջակցում, հասկանալի է, որ միապետն է յաղթող հանդիսանում և ոչ թէ ժողովուրդը: Ի հարկէ, սահմանադրական երկիրներում ժողովուրդը անհամեմատ շատ իրաւունքներ ունի, քան միահիծանութեան մէջ, բայց այդ իրաւունքները սաստիկ սահմանափակ են և նրանցից մինչև կատարեալ ռամկավարութիւնը սարեւ ու ձորեր կան:

Սահմանադրական պետութիւնների մէջ կատարողական իշխանութիւնը ամբողջապէս գտնւում է միապետի ձեռքում: Նա է, որ նշանակում է մինստրներ, նա է, որ հրաժարեցնում է նրանց: Ճիշտ է մինստրները պատասխանատու են ժողովրդական ներկայացուցիչների առաջ, բայց յաճախ այդ պատասխանատուութիւնը այնքան է սահմանափակում, որ մինստրները միմիայն պատասխաններ են տալիս պարլամենտի հարցապընդումներին: Այսպէս, օրինակի համար, Գերմանիայում կայսերական կանցլէրը և մինստրները նշանակում են կայսրի ձեռքով և երբէք պարտաւոր չեն հրաժարական տալ կամ հեռանալ, երբ բայխստագը անվստահութիւն է յայտնում նրանց: Այլ կերպ է բանը Ազիայում: Այնտեղ ժողովուրդը ձեռք է բերել մի այնպիսի կարգ, որտեղ մինստրութիւնը պէտք է կազմել պարլամեն-

տում մեծամասնութիւն կազմող կուսակցութեան պատգամաւորներէից, և ոչ մի մինստրութիւն չի կարող իշխանութեան գլուխը մնալ, երբ պարլամենտը նրան հաւատ չէ ընծայում: Բայց, ընդհանրապէս, Անգլիայի մասին պէտք է ասել, որ այդտեղ թագաւորը գոյութիւն ունի լոկ անուենով, իսկ իրողապէս նա չունի և ոչ մի իշխանութիւն ու ամբողջապէս կախած է պարլամենտից: Եթէ մի գեղեցիկ առաւօտ Անգլիան զարթնէր առանց թագաւորի, այդ բանը, անշուշտ, ոչ ոք չէր կարող նկատել, բացի պալատական ծառայողներից: Սահմանադրական երկիրների կատարողական իշխանութեան մասին խօսելիս, ոչ մի դէպքում չի կարելի անգլիական ներկայ կարգերի վրայ կանգ առնել: Համարեա բոլոր սահմանադրական երկիրներում միապետը, իբրև կատարողական իշխանութեան գլուխ, իրողապէս, կարելի է ասել, որ կախումն չունի ժողովրդական ներկայացուցչութիւնից և յաճախ աղմուկստորացիայի (վարչութեան) և զօրքի վրայ (զօրքը ամբողջապէս գտնւում է միապետի ձեռքում) յենւելով, պարլամենտի կամքին ընդդէմ է գնում: Օտար պետութիւնների հետ յարաբերութիւն ունենալիս, պատերազմ յայտարարելիս, խաղաղութեան դաշն կնքելիս, եւրոպական սահմանադրութիւնների համաձայն միապետը գործողութիւնների կատարեալ ազատութիւն է վայելում, իսկ պարլամենտին վերապահւած է համաձայնել պետական գանձարանից միջոցներ բաց թողնելիս: Սակայն այդ իրաւունքն էլ խախտւում է միապետի կողմից զանազան պատրւակներով:

Իսկ ինչ վերաբերում է դատական իշխանութեան կազմակերպութեանը, պէտք է ասել, որ այդտեղ էլ արտացոլւում է կառավարութեան սահմանադրական ձևի միջանկեալ կամ անցողական բնաւորութիւնը:

Մասնակի ժողովրդական իշխանութեանը համապատասխանում է և մասնակի ժողովրդական դատարանը: Երգեհանների դատարանի հետ միասին կարելի է տեսնել միապետի ձեռքով նշանակւած չինօլնիկներից բաղկացած թագային դատարաններ: Սա, ի հարկ է, ազդում է արդարագատութեան ամբողջ ընթացքի վրայ, մանաւանդ այն դէպքում, երբ ընդհարում տեղի ունի ժողովրդի և կառավարութեան գործակալների միջև: Իսկական ժողովրդական և միանգամայն անկախ դատարանը կարող է գոյութիւն ունենալ միայն այն պետութեան մէջ, որտեղ իշխանութեան միակ աղբիւրը ինքը ժողովուրդն է:

Ո՞ւմն է ձեռնտու այս քաղաքական կազմը:

Ազատամիտ բուրժուազիան ի՞նչու այդպէս պիտի է բռնում նրա փէշերից: Ահա հարցեր, որոնց մենք դեռ պէտք է պատասխան տանք: Բուրժուազիան փափագում է ձեռք բերել, այնպիսի պետական կազմ, որտեղ նա կարելոյն չափ մեծ ազդեցութիւն ունենայ բոլոր գործերի վրայ, իսկ նրա ռիսերիմ թշնամին— պրօլետարիատը, որքան կարելի է քիչ: Բացի դրանից բուրժուազիան ուզում է, որ իր տրամադրութեան տակ միշտ լինի այնպիսի ոյժ, որ կարողանար ճնշել ու խեղդել պրօլետարիատի բոլոր ոտնձգութիւնները, ուղղւած ներկայ հասարակական կազմի սրբութիւն սրբոցի դէմ, որ է վարձու աշխատանքի շահագործութեան ազատութիւնը, արդիւնաբերութեան գործիքների մասնաւոր սեփականութիւնը և այլն: Սահմանադրական միապետութիւնը, իսկ և իսկ արձագանգ է տալիս այդ պահանջներին: Երկպալատեան սիստեմի և ցենզային ընտրութիւնների շնորհիւ ապահովւած է բուրժուազիայի անպայման ազդեցութիւնը օրէնսդրութեան վրայ: Արևմտեան Եւրոպայի սահմանադրական

տէրութիւնների միապետը, որը այլևս չունի այնքան ոյժ, որ կարողանար բռնակալ դառնալ և ունենոր դասակարգերի գլխին նստել. բայց որը դեռ էլի ունի այնքան ոյժ, որով կարող է խեղդել ու փշրել բանաւորական յեղափոխութեան ամեն տեսակ ձգտումներ, բուրժուազիայի և բանւոր դասակարգի միջև եղած ընդհարման դէպքում—անս այդ միապետը մի տեսակ նախապաշտպանող պարիսպ է բուրժուազիայի համար, որով նա յոյս ունի կազմակերպած պրօլետարիատի թափ ու յարձակումից ազատելու:

IV

Ֆրանսիայում, Շվեյցարիայում և Հիւսիսային-Ամերիկական Միացեալ Շտատներում մենք հանդիպում ենք կառավարութեան երրորդ, ճիշտ է, դեռ ևս լաւ չը զարգացած ձևի,—հասարակապետութեան. դա կառավարութեան մի այնպիսի ձև է, որում ռամկավարութիւնը մտցրած է ամենահետևողական կերպով: Այս նոր ձևի կատարեալ զարգացման ժամանակ ժողովուրդն է օրէնք դնում, ժողովուրդն է կառավարում, ժողովուրդն է դատում: Միայն ու միայն նրանից է բղխում ամեն մի իշխանութիւն, մի միայն նա է երկրի տէրը: Հակառակ միապետութեան բոլոր տեսակներին, այդտեղ ամենևին չկայ որևէ գինաստիայի ձեռքին գտնուող ժառանգական իշխանութեան իրաւունք, այդ տեղ չկայ ոչ մի իշխանութիւն, որ չըզխէր ժողովուրդի կամքից: Ճշմարիտ է, համարեա բոլոր հասարակապետութիւնների մէջ ժողովուրդը իր ընտրեալների ձեռքով ազգի ներկայացուցչութիւնը յանձնում է քաղաքացիներից մէկին (նախագահին), սակայն նախագահի իշխանութիւնը ոչ մի բանով նման չէ միապետի իշխանութեանը: Նա ըն-

տրում է միայն մի որոշ ժամանակով և կարող է փոխել ու դատի ենթարկել (ինչպէս այժմ Ֆրանսիայում—պետական դաւաճանութեան համար). ժողովրդական ներկայացուցիչների որոշմամբ: Օրէնքների մշակման ժամանակ նա ոչ մի իշխանութիւն չունի և ամեն բանում միայն պարլամենտի կամքն է կատարում: Կատարողական իշխանութեան գլուխ համարւելով հանդերձ, նա շատ անգամ միայն բաւականապէս նստում է պարլամենտի մեծամասնութիւնից մինիստրները նշանակելով և ժողովրդի կողմից անմիջապէս կամ նրա ներկայացուցիչների ձեռքով ընդունւած օրէնքներ հրատարակելով: Միայն Հիւսիսային—Ամերիկական Միացեալ Շտատներում է, որ նախագահը կատարողական իշխանութեան իսկական գլուխն է հաշուում և մինիստրութիւններ ընտրելիս կատարելապէս անկախ է. այս հանգամանքը, անկասկած, խստիւ սահմանափակում է ժողովրդի կամքն ու իրաւունքը. բայց սա մի բացառութիւն է և ուրիշ ոչինչ: Ֆրանսիայի և Շվեյցարիայի նախագահները այդպիսի անկախութիւն չեն վստելում:

Ինքնակալ ժողովուրդը ինչպէս է ի կատար ածում իր իրաւունքները: Սկսենք օրէնսդրութիւնից: Հասարակապետութեան օրէնքները հրատարակում են կամ անմիջապէս ժողովրդի և կամ պարլամենտ կազմող ներկայացուցիչների ձեռքով: Առաջին դէպքում առաջարկւած օրինագծի թեր կամ դէմ քւէարկում է ամբողջ ժողովուրդը, և եթէ օրինագիծը ստանում է ձայների մեծամասնութիւն, այն ժամանակ նա օրէնք է դառնում: Հակառակ դէպքում մերժում է: Մինչև մի որևէ օրինագիծ քւէարկութեան կենթարկելի, նա երկար ժամանակ ըննադատում է լրագիրներում և հասարակական ժողովներում, այնպէս

որ ամբողջ ժողովուրդը մանրամասնօրէն ծանօթանում է՝ օրինազօծի թէ հակառակորդների և թէ կողմնակիցների կարծիքների հետ: Չայնատուութեան այս ձևը կոչւում է ըէֆէրէնդում: Ըէֆէրէնդումին ենթարկւում են կամ բոլոր նոր օրէնքները կամ նրանցից մի քանիսը, մի որոշ թւով քաղաքացիների կամ օրէնսդրական ժողովարանի պահանջմամբ: Ըէֆէրէնդումը ժողովրդական օրէնսդրութեան զեռ հազւագէպ ձև է. ներկայումս նա լայն կերպով տարածւած է միմիայն Շվէյցարիայում:

Սակայն, ինչպէս կուզէ տարածւի ըէֆէրէնդումը, (ուղղակի ժողովրդական օրէնսդրութեան կատարեալ ձևը), նա չէ կարող պարլամենտի տեղը բռնել: Կեանքը առաջ է բերում այնքան նոր ու բարդ խնդիրներ, որ նրանց անհնար է վճռել ամբողջ ժողովրդի անմիջական ձայնատուութեամբ: Սա շատ կը դանդաղեցնէր օրէնսդրութեան ընթացքը և շատ զէպքերում դժուար կը լինէր պարզ ու որոշ վճիռներ տալ: Ռամկավարական հասարակապետութեան մէջ պարլամենտը ընտրւում է ընդհանուր, հաւասար, ուղղակի և գաղտնի ընտրողական իրաւունքի հիման վրայ, այսինքն ամեն մի չափահաս քաղաքացի անկախ թէ դաւանանքից և թէ կայքային ցենզից՝ իրաւունք ունի պատգամաւորներ ընտրելու. պատգամաւորները ընտրւում են անմիջապէս ժողովրդի և ոչ թէ լիազօրների ձևով (ինչպէս, օրինակ, մեր Պետական Դումայում), որի ժամանակ ամեն տեսակ ճնշում վերացնելու համար ապահովւում է ձայնատուութեան կատարեալ գաղտնիքը: Այժմեան հասարակապետութիւններից և ոչ մէկում (բացի նոր Զելանդիայից և մի քանի Ամերիկական շտատներից) հետևողական կերպով չէ մտցրւած ընտրութիւնների ընդհանրութեան սկզբունքը,

այսպէս, օրինակի համար, Ֆրանսիայում, Հիւս.-Ամերիկական Միացեալ Շտատներում և Շվէյցարիայում բոլոր կանայք զրկւած են ընտրողական իրաւունքից. Ֆրանսիայում ձայնի իրաւունք չունի նա, ով վերջին 6 ամսի ընթացքում մի որոշ տեղ չէ մնացել և այն: Կան և ուրիշ սրանց նման սահմանափակումներ, որոնք շարունակում են յարատեւել բուրժուական դասակարգերի ջանք ու ճիգով ռամկավարութիւնը աղճատելու նպատակով: Իսկական ռամկավարական կազմում դէպի որը ձգտում են բոլոր բանւորական կուսակցութիւնները ընդհանրութեան սկզբունքը ընտրութիւնների ժամանակ պէտք է լիովին արտայայտուի: Ամեն մի չափահաս քաղաքացի կամ քաղաքացիուհի՝ առանց ազգութեան, կրօնի, կայքային հարստութեան, պաշտօնական դրութեան, տեղակեցութեան... խտրութեան պէտք է երկրի պետական կեանքում մասնակցելու և օրէնսդրական ժողովարանի պատգամաւորներ ընտրելու իրաւունք ունենայ: Ամեն մի, թէկուզ առաջին հայեացքից չնչին շեղումն ընտրութեան ընդհանրութեան սկզբունքից հազարաւոր քաղաքացիների, մանաւանդ ազգաբնակչութեան չքաւոր դասակարգերից, զբրկում է քաղաքական իրաւունքներից:

Ներկայիս հասարակապետութիւնների մէջ, ինչպէս և սահմանադրական միապետութիւններում, ընդհանուր, հաւասար և ուղղակի ձայնատուութեամբ ընտրւած ժողովարանի ներկայացուցիչների պալատի կողքին, բուրժուազիան յաջողեցրել է և մի երկրորդ պալատ հաստատել (այսպէս ասած սենատ), որը զըլխաւորապէս կազմւում է ունևոր դասակարգերից: Այսպէս, օրինակ, Ֆրանսիայում սենատօրը ընտրւում է ոչ թէ ժողովրդի կողմից, այլ առանձին շրջանային յանձնաժողովներից, ուր մտնում են այդ շրջանի

պարլամենտական պատգամաւորները և քաղաքային ու միւս տեղական ինքնավար մարմինների ներկայացուցիչները:

Իսկ որովհետև դրանց մեծ մասը «հին մարդիկ» են ունենոր դասակարգերից, ուստի հասկանալի է որ սենատը—անմիջապէս ժողովրդի ձեռքով ընտրւած պատգամաւորների պալատի/ համեմատութեամբ—ուղղակի ունենորների շահեր պաշտպանող հիմնարկութիւն է: Երկրորդ պալատը խոչընդոտ է հանդիսանում առհասարակ այն բոլոր դէպքերում, երբ ժողովրդական ներկայացուցիչների պալատը ռամկավարական տարրերի ճնշմամբ ձեռնամուխ է լինում այս կամ այն վճռական ըէֆօրմների: Ռամկավարական հասարակապետութեան մէջ երկրորդ պալատի գոյութիւնը կատարեալ անմտութիւն է, և նրա դէմ վճռականապէս մտքառում են ռամկավարութեան բոլոր ճշմարիտ կողմնակիցները: Պարլամենտը պէտք է քաղկացած լինի մի պալատից և ամբողջ իշխանութիւնը իր ձեռքում ունենայ:

Օրինագծեր առաջարկելու կամ գոյութիւն ունեցող օրէնքների մէջ հարկաւոր փոփոխութիւններ մտցնելու իրաւունքը պետական կազմակերպութեան վերոյիշեալ ձևի ժամանակ վերապահւած է թէ քաղաքացիներին և թէ օրէնսդրական ժողովի պատգամաւորներին: Իւրաքանչիւր օրինագիծ քննւում է պարլամենտում, և եթէ յօգուտ նրա ձայն է տալիս մեծամասնութիւնը, այն ժամանակ օրէնքի ոյժ է ստանում: Նրանց հրատարակում է նախագահը որոշ ժամանակամիջոցում. պէտք է ասել, որ վերջինս իրաւունք ունի պարլամենտին ստաջարկել զանազան ուղղումներ մտցնել նրա մէջ, սակայն երբէք իրաւունք չունի պարլամենտից ընդունւած օրէնքը հաստատելու. կամ մեր-

ժելու: Եթէ պարլամենտը նախագահի առաջարկած ուղղումները մերժէ, այդ դէպքում նախագահը պարտաւոր է սահմանադրութեան մէջ որոշւած ժամանակամիջոցում օրէնքը հրատարակել: Այսպիսով, ընդդէմ միահեծան միապետութիւնների, սրոնց մէջ ամբողջ օրէնսդրական իշխանութիւնը գտնւում է միապետների ձեռքում, հասարակապետութեան մէջ նա գտնւում է ժողովրդական ներկայացուցիչների ձեռքում: Պարլամենտը ոչ միայն օրէնքներ է հրատարակում, այլև հսկում է նրանց ճշգրիտ կատարման վրայ: Պարլամենտի պատգամաւորներից կազմւած մինիստրական կաբինէտը կատարողական օրգան է համարւում: Այդ մինիստրութիւնը ժողովրդական ներկայացուցիչների առաջ պատասխանատու է իր ամեն մի քայլի համար և պէտք է բացատրութիւն տայ այն բոլոր գործերի մասին, որոնց համար հարցապնդում է լինում պատգամաւորների կողմից: Պարլամենտի մեծամասնութեան հետ ունեցած առաջին ընդհարման դէպքում, նա պէտք է հրաժարական տայ: Եթէ մեծամասնութիւնը իրան կողմը չունենայ, մինիստրութիւնը մի օր չէ կարող իշխանութեան գլուխը մնալ: Ի հարկէ, մինիստրը պատասխանատու է ոչ միայն իրան, այլ բոլոր ստորադրեալների արարքների համար: Այստեղ արդէն չի կարող լինել չինովնիկներ ինքնիշխանութիւնը, որ կայ միահեծանութեան մէջ. լայն հրապարակայնութեան շնորհիւ իսկոյն կբացւին մութ արարքները, հեռագիրը բոպէսապէս այդ մասին կը հաղորդէ պարլամենտին, շահագրգռւած պատգամաւորները իսկոյն և եթ բացատրութիւն կը պահանջեն համապատասխան մինիստրից, և ժողովրդի կոխկըրտւած իրաւունքը կը վերականգնւի: Հասկանալի է, որ կատարողական իշխանութեան այսպիսի կազմա-

Վերադուրեան ժամանակ նոյն իսկ խօսք չէ կարող լինել մինիստրների կամ միւս բարձր պաշտօնեաների կողմից հրատարակուող զանազան շրջաբերականների մասին, որոնք ոչնչացնում են կամ լրացնում օրէնքը: Մինիստրների կաբինէտը պէտք է կառավարէ ժողովրդական ներկայացուցիչների կամքի համաձայն:

Այդտեղ դատարանն էլ ժողովրդի ձեռքին է գտնուում: Ընտրովի դատաւորներ, երգեհանների դատարան, վերջապէս, ժողովրդական ներկայացուցիչներից կազմուած բարձրագոյն դատարան—անս արդարադատութեան կազմակերպութիւնը կառավարութեան հասարակապետական ձևի մէջ: Բոլորը հաւասար են օրէնքի առաջ, չըկայ և չի կարող լինել առանձին դատարան գիւղացիների համար, առանձին—ուսևոր դասակարգերի համար և առանձին—չինովիկների համար: Պէտք է լինի մի հատ ընդհանուր դատարան, բոլորովին անկախ վարչութիւնից և սերտ կապուած ժողովրդի հետ: Այդպիսի դատարանը կարող է գոյութիւն ունենալ մի այնպիսի կազմում, որտեղ ժողովրդից չըբղիտող իշխանութիւն չըկայ:

Պետական կազմի այս ձևը քաղաքական իրաւունքների հետ միասին ազգաբնակչութեանը երաշխաւորում է նաև քաղաքացիական բոլոր ազատութիւնները: Նա ճանաչում է ժողովների և ընկերակցութիւնների լիակատար ազատութիւն, ազատութիւն մամուլի և խօսքի, ազատութիւն ցոյցերի, անձի անձեռնմխելիութիւն, տեղափոխութեան ազատութիւն, ազատութիւն խղճի, հաւասարութիւն օրէնքի առաջ, պարտադիր—ձրի ուսուցում և այլն և այլն: Նա լայն ճանապարհ է բանում ժողովրդի առաջ, որպէսզի վերջինս ազատօրէն կարողանայ կռիւ մղել լաւագոյն ապագայի համար:

Նա յօգուտ ամբողջ ժողովրդի է, որովհետև երկրի լիակատար տէր է դարձնում նրան, նա ասում է, որ ժողովուրդը ինքը պէտք է վճռէ իր բազը: Նա յօգուտ պրօլետարիատի, յօգուտ քաղաքային և գիւղական չքաւորութեան է, որովհետև նրանց լիուլի հնարաւորութիւն է տալիս կազմակերպելու և լաւագոյն ապագայի համար ազատօրէն կռիւլու: Դասակարգային շահերի պաշտպանութեան համար նա հզօր գործիք է տալիս նրանց ձեռքը, և այդ գործիքը քաղաքական իշխանութիւնն է: Նա թոյլատրում է ազատ կռիւ մղել իշխանութիւն ձեռք բերելու համար, և այնտեղ, ուր բանւոր դասակարգը ձեռք է բերել կառավարութեան յիշեալ ձևը, նա կարողացել է ազատօրէն օգտուել նրանից, այդ իշխանութեանը վերջնականապէս տիրելու համար, որպէսզի դրանով բարեփոխի ամբողջ հասարակական կազմը իսկական հաւասարութեան և ազատութեան հիմքերի վրայ և հասնի կօլլեկտիվիզմի: Նըրանից վախում են միայն նրանք, որոնք շահագրգուած են ժողովրդի իրաւազրկութեան և նրա իշխանութեան կրճատման մէջ: Ի հարկէ, դրանց թւից չէ բանուր դասակարգը:

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
5

ԿՐ
Վ. Ս.
Կր

<< Ազգային գրադարան
NL0198641

